

Werner Sombart'ın İktisadi Düşüncesinde Kapitalist Zihniyetin ve Girişimcilik Ruhunun Ortaya Çıkışı

The Emergence of the Capitalist Mentality and The Entrepreneurial Spirit in

Werner Sombart's Economic Thought

Gülenay BAŞ DİNAR¹

Öz

20. yüzyılın başında Almanya'nın önde gelen sosyal bilimcilerinden biri olan Werner Sombart (1863-1941), genç tarihçi okulun temsilcilerinden Gustav Von Schmoller (1838-1908)'in etkisiyle akademik hayatının başından beri Alman Tarihçi Okul geleneği ile yakın ilişki içinde olmuştur (Michaelides ve Milios, 2009: 497-8; Hodgson, 2006: 109). Alman Tarihçi Okulunun tarihsel araştırmalara önem veren yaklaşımını benimsemiş ve tarihsel araştırmalara büyük bir ağırlık vermiştir. Sombart tarihsel malzemeyi kullanarak zihniyet, ahlak, kültür ve gelenekler gibi zihinsel kategorilerin modern kapitalizmin işleminde oynadığı rolü araştırarak kapitalizmin incelenmesine yeni bir yaklaşım getirmiştir (Rüstow, 1941: 91). Alman Tarihçi Okulunun yaklaşımından farklı olarak ekonomik süreçlerin işleyişinde bu tür ahlaki ve zihinsel unsurların önemli olduğunu ortaya koymuştur (Ülgener, 1941: 99-101). Bu çalışmanın amacı Sombart'ın iktisadi analizinde zihniyetin önemini ele almak ve Sombart'ın kapitalist zihniyetin doğuşuna dair görüşlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Sombart'ın analizinde zihniyetin yeri ve önemi değerlendirilecek, ikinci bölümde Sombart'ın kapitalizm öncesi dönemin zihniyetine ilişkin ortaya koyduğu özellikler incelenecek, çalışma Sombart'ın kapitalist zihniyetin oluşumu ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi ile son bulacaktır.

Jel Kodları: B15, B25, P12

Anahtar Kelimeler: Werner Sombart, Kapitalist Zihniyet, Girişimcilik Ruhü

Abstract

Werner Sombart (1863-1941), one of Germany's leading social scientists at the beginning of the 20th century, has been in close contact with the tradition of the German Historical School since the beginning of his academic life, under the influence of Gustav Von Schmoller (1838-1908), one of the representatives of the young historian school (Michaelides and Milios, 2009: 497-8; Hodgson, 2006: 109). He embarked on the approach of the German Historical School by giving importance to historical studies. Using historical material, Sombart brought a new approach to the study of capitalism by investigating the role played by mental categories such as mentality, morality, culture and traditions in the functioning of modern capitalism (Rüstow, 1942: 91). Unlike the German Historical School, he revealed that such moral and mental elements are important in the functioning of economic processes (Ülgener, 1941: 99-101). The aim of this study is to discuss the importance of mentality in Sombart's economic analysis and to examine Sombart's views on the emergence of the capitalist mentality. For this purpose, this study consists of three parts. In the first part, the place and importance of mentality in Sombart's analysis will be evaluated, in the second part, the characteristics of Sombart's mentality in the pre-capitalist period will be examined, and the study will conclude with the evaluation of Sombart's views on the formation of the capitalist mentality.

Jel Codes: B15, B25, P12

Keywords: Werner Sombart, the capitalist mentality, the entrepreneurial spirit

¹Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Gölköy Kampüsü, Bolu. Tel: 0 3742541000, e-mail: gulenaybas@ibu.edu.tr. <https://orcid.org/0000-0002-9532-4360>

1. Giriş

Werner Sombart (1863-1941) 20. yüzyılın başlarında Almanya'nın önde gelen sosyal bilimcilerinden biridir. 1888'de Berlin Üniversitesi'nde Gustav Von Schmoller (1908-1838) ve Adolph Wagner (1815-1917)'in yönetiminde “Roma Campagna”sı konusunda sosyo-ekonomik bir araştırmayla doktorasını tamamlamıştır (Prisching, 2015). Sombart aynı yıl içinde Bremen ticaret odası hukuk danışmanlığına atanmış; bundan iki yıl sonra da Schmoller'in tavsiyesi üzerine Breslau Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır (Epstein, 1909: vii). Sombart genç tarihçi okulun temsilcilerinden Schmoller'in etkisiyle akademik hayatının başından beri Alman Tarihçi Okul geleneği ile yakın ilişki içinde olmuştur (Michaelides ve Milios, 2009: 497-8; Hodgson, 2006: 109). Alman Tarihçi Okulunun tarihsel araştırmalara önem veren yaklaşımını benimsemiş ve tarihsel araştırmalara büyük bir ağırlık vermiştir. Alman Tarihçi Okulu'nun iktisat teorisi, iktisat sosyolojisi ve tarih bilimi arasında kurmaya çalıştığı bütüncül bir yaklaşımın uygulayıcısı olmuştur (Rüstow, 1941: 91). Alman Tarihçi Okulunun yaklaşımından farklı olarak ekonomik süreçlerin işleyişinde bu tür ahlaki ve zihinsel unsurların önemli olduğunu ortaya koymuştur. Sombart tarihsel malzemeyi kullanarak zihniyet, ahlak, kültür ve gelenekler gibi zihinsel kategorilerin modern kapitalizmin işleminde oynadığı rolü araştırarak kapitalizmin incelenmesine yeni bir yaklaşım getirmiştir (Ülgener, 1941: 99-101).

Sombart 1902 yılında en önemli çalışması olan *Modern Kapitalizm (Der Moderne Kapitalismus)* isimli kitabında kapitalizmin gelişimini altı ciltlik devasa bir eserle 13. yüzyıldaki başlangıcından Birinci Dünya Savaşı sırasındaki (son aşamasına kadar) incelemiştir. Bu kitapta, Sombart tarih araştırmalarını genel iktisat bilgileriyle birleştirerek kapitalizmin zaman içinde nasıl geliştiğini ortaya koymuştur. Bu açıdan, *Modern Kapitalizm* Alman Tarihçi Okulu'nun araştırma programının hayata geçirilmesi olarak görülebilir (Chaloupek, 1995: 128). Bu çerçevede, kapitalizmi erken kapitalizm, geç kapitalizm ve yüksek kapitalizm olmak üzere üçe ayırarak dönemselleştiren Sombart bu aşamaları ayıran özellikleri ortaya koymuştur. Sombart'ın kapitalizmin dönemselleştirmesine ilişkin ortaya koyduğu fikirlerin Marksist düşüncüyü desteklemesi o dönemde çoğunlukla muhafazakâr eğilimlere sahip olan Alman iktisatçıların eleştirilerine konu olmuştur. Sombart akademik hayatının başlangıç yıllarında Marksizmi benimsemiş ama sonraları Marksizm karşıtı bir

çizgiye yönelmiştir. Sombart'ın Marx'a olan ilgisi ve Marx'ın düşüncelerine² olan hâkimiyeti o kadar güçlü idi ki Sombart'ın Friedrich Engels (1820-1895) tarafından basılan Kapital'in üçüncü cildine ilişkin olarak ele aldığı *Marx'ın İktisadi Sisteminin Eleştirisi Üzerine* (1894) inceleme yazısı üzerine Engels onu Kapital'i anlayan tek Alman Profesör olarak nitelendirmiştir³ (Chaloupek, 1995: 128). Sombart Marx gibi eserlerinde sınıfları ve toplumları evrimsel bir bakış açısıyla incelemiş; bunun yanı sıra tarihsel bir bakış açısıyla ekonomiye ilişkin evrensel yasaların oluşturulamayacağını ileri sürmüştür⁴.

Bu çerçevede, Sombart Marx'ın kapitalizmin işleyişine ilişkin yapmış olduğu analizden övgü ile söz etmiş; Marx'ın kapitalizm analizini daha geniş bir tarihsel malzeme ile harmanlayarak daha sistemli hale getirmiştir (Ülgener, 1941: 97). Nitekim, *Modern Kapitalizm*'in 1927 yılında yapılan üçüncü baskısında Sombart amacının “*Marx'ın çalışmasının devamı, ve bir anlamda, tamamlanması doğrulama, tamamlama, düzeltme, devam ettirme ve sonunda bitirme*” (aktaran: Sert, 2021: 673) olduğunu vurgulamış ve “*Marx, kapitalizm hakkındaki ilk görkemli sözleri söyledi: Bu çalışmada, bu ekonomik sistemle ilgili son mütevazı söz söylenecektir*” (aktaran: Sert, 2021: 673) diyerek Marx'ın düşüncelerini açıklama ve geliştirme amacıyla olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Sombart'ın Marx'ın teorisinde eksik gördüğü şey kapitalizmin ardındaki zihniyetin göz önünde bulundurulmamasıydı. Sombart'a göre her devrin kendine özgü bir zihniyeti bulunmaktadır. Söz konusu dönemlerde insanların iktisadi faaliyetlerine temel oluşturan zihniyeti kavramaksızın söz konusu iktisadi sistemin işleyişinin anlaşılması mümkün değildir. Bu anlamda, Sombart Marx'ın ortaya koyduğu kapitalizm analizini bu sistemin ardındaki zihniyeti inceleyerek geliştirmek istemiştir⁵.

² Marx'ın düşüncelerine ilişkin kavramsal bir tartışma için Aslan (2020)'a bakılabilir.

³ Bu makale Alman iktisatçılar arasında Bernstein, Tönnies gibi iktisatçılardan önce Marx üzerine tartışmayı başlatması açısından oldukça önemlidir (Sert, 2021: 672-3).

⁴ Ülgener kapitalizm hakkında bu iki büyük düşünür tarafından ortaya atılan görüşlerin aralarındaki benzerliklere rağmen çok farklı bir ideolojik perspektiften söylendiğine dikkat çekmektedir. Bu açıdan Ülgener'e göre Sombart Marx'ın tarih okulunda yetişmiş ve onun eserini devam ettirmiş olmakla birlikte Marx'dan oldukça önemli konularda farklılaşmaktadır. Ülgener'e göre Marx ve Sombart arasındaki farklılık dünya görüşlerinden felsefi inançlarına kadar oldukça geniş bir düzeydedir (Ülgener, 1941: 97).

⁵ Düşüncelerinin çok hızlı değiştiği gözlemlenen Sombart'ın 1920'li yıllara gelindiğinde Marksist düşünceden giderek uzaklaştığı görülmektedir. Nitekim 1896'da ilk kez yayınlanan *Sosyalizm ve Sosyal Hareket* (Sozialismus und Soziale Bewegung) adlı yapıtının onuncu ve son baskısında aşırı bir Marksizm karşıtlığı göze çarpmaktadır Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Sert, 2021: 673-5).

Zihniyetin kapitalizmin ortaya çıkışındaki rolünü açıklamak Sombart'ın eserlerinin temel odak noktasını oluşturmuştur. *Yahudiler ve Modern Kapitalizm (1911)* kitabında Yahudilerin modern kapitalizmin ortaya çıkışındaki rolünü detaylı bir şekilde tartışmıştır. Bu kitapta Yahudilerin modern kapitalizmi yönlendiren ticari mekanizmanın birçok ayrıntısını nasıl icat edip mükemmelleştirdiğini detaylı bir tarihsel analizle ortaya koymuş; kapitalist örgütlenmeye özgü niteliklerin ortaya çıkmasında Yahudilerin büyük bir etkisinin bulunduğunu ileri sürmüştür (Sombart, 2016: 28-9). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm (1912)* kitabında ise aşk, lüks ve kapitalizmin modern kapitalizmin gelişmesindeki rolünü ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Haçlı Seferleri'nden sonra Avrupa toplumunun geçirdiği kültürel dönüşümlerin cinsler arasındaki ilişkiyi değiştirdiğine vurgu yapan Sombart, bu değişimin sonucu olarak egemen sınıfların yaşam tarzlarında yaşanan değişimlerin diğer bir deyişle lüksün ortaya çıkışının modern kapitalizmin gelişimi üzerinde büyük bir etkisi olduğunu ileri sürmüştür (Sombart, 2016: 9-10). *Burjuva (1913)* isimli kitabında da insanın ahlaki ve entelektüel özelliklerinin modern kapitalizmin ortaya çıkışı üzerindeki rolünü incelemiştir. Bu eserleriyle Sombart zihniyet, din, kültür ve ahlak vb. unsurların modern kapitalizmin yükselişinde etkili olduğunu ileri sürmüş; maddi unsurların yanı sıra bu tür manevi unsurların da modern kapitalizmin ortaya çıkışında önemli olduğunu vurgulamıştır.

Bu çalışmanın amacı Sombart'ın iktisadi analizinde zihniyetin önemini ele almak ve Sombart'ın *Burjuva* isimli kitabında ortaya koyduğu analizden hareketle kapitalist zihniyetin ve girişimcilik ruhunun ortaya çıkışına dair görüşlerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Sombart'ın analizinde zihniyetin yeri ve önemi değerlendirilecek, ikinci bölümde Sombart'ın kapitalizm öncesi dönemin zihniyetine ilişkin ortaya koyduğu özellikler incelenecek, çalışma Sombart'ın kapitalist zihniyetin oluşumu ile ilgili görüşlerinin değerlendirilmesi ile son bulacaktır.

2. Sombart'ın Analizinde Zihniyetin Yeri ve Önemi

Sombart doğa ve kültür bilimlerinin konu ve yöntem bakımından birbirinden farklılıklarının yoğun bir şekilde tartışıldığı bir dönemde yaşamıştır. Alman felsefe geleneğinin izinde tinselci-tarihselci bir bilim felsefesi benimseyen Sombart toplumu ve kültürü doğanın bir uzantısı olarak gören pozitivist anlayışa karşı çıkmıştır. Bu noktada Sombart özellikle Wilhelm Dilthey (1833-1911)'in "anlama" (*verstehen*) teorisinden etkilenmiştir (Raphael,

1990: 173). Sombart'ın metodolojik görüşleri üzerinde büyük etkide bulunan bu geleneğin kökleri Immanuel Kant (1724-1804)'a kadar uzanmaktadır. Kant'a göre insan bilgisinin duyusallık (*sinnlichkeit*) ve anlama yetisi (*verstand*) olmak üzere iki temel kaynağı bulunmaktadır (Kant, 2008: 113). Bu çerçevede, duyusal dünya bilgimizin ve deneyimlerimizin kaynağını oluşturur. Kant'a göre, şeyleri ancak bize göründükleri gibi birbirleriyle ve bizimle ilişkileri içinde bilebiliriz. Bu bir şeyin "kendisi"ni duyusal ya da zihinsel süreç içinde kavrayamayacağımız anlamına gelir (Bozkurt, 2008: 42-46).

Kant'a göre bilgi *a priori* ilke ve kavramlara sahip olan zihnimizin duyusal verileri etkin bir şekilde işlemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Buna göre sahip olduğumuz bilginin içeriği bize empiri olarak verilmiştir. Ancak bilgi empiri olarak elde ettiğimiz bu içeriğin zihnimizle biçimlendirilmesinden sonra meydana gelir. Kant bu şekilde insanlık içinde yer almış olan her şeyin doğal belirleniminin üstünde insan aklı ve yaratıcılığıyla gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Böyle bir düşünce ile Kant tarih ve toplum alanının doğadan farklılığının ve özgüllüğünün altını çizmiştir (Özlem, 2017: 37-9). Çünkü Kant'a göre insan akıl ve iradeye sahip olması dolayısıyla kendisine ilkeler koyabilen ve bu ilkeleri eylem yoluyla yaşamına sokabilen bir varlıktır. Bu nedenle, Kant insanı doğal belirleniminin üstünde özgür bir varlık olarak değerlendirmiş ve doğa bilimlerinden farklı yöntemlerle incelenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Kant'ı izleyerek insanın ve kültürün doğa bilimsel yöntemlerle incelenemeyeceği düşüncesi Alman felsefe geleneği içinde kültür bilimine doğa bilimlerinden farklı bir yöntem arayışı için temel oluşturmuştur (Özlem, 2017: 312).

Bu anlayışın bir uzantısı olarak Dilthey de doğal gerçeklik ve tinsel gerçeklik arasında bir ayrım yapmıştır. Bu ayrıma göre, doğal gerçeklik bir algı gerçekliği iken tinsel gerçeklik insan yarattığı olan bir anlam gerçekliğidir. Bu bağlamda, Dilthey bilim faaliyetini doğa bilimleri ve tin bilimleri olmak üzere ikiye ayırmıştır. Doğa bilimleri doğal süreçlerdeki nedensellikleri incelerken, tin bilimleri insan yaşamını bütün tarihselliği ve bütünlüğü içerisinde anlamaya çalışır (Yılmaz, 2009: 31). Bu ayrımdan hareketle Dilthey bu iki gerçeklik alanına yönelen bilimlerin konu ve yöntem bakımından önemli ölçüde farklılaştıklarını vurgulamıştır. Bu çerçevede, Dilthey'e göre doğa bilimlerinin yöntemleri insan yaşamının tarihselliğini ve bütünlüğünü konu alan tin bilimleri için işe yaramayacaktır. Çünkü tin bilimlerinin konusu bireysel ve tarihseldir. Bu nedenle, doğa bilimlerinin

genelleştirici ve nomotetik (yasa koyucu) yöntemi tin bilimleri için uygun değildir (Özlem, 2017: 23-33). Dilthey tin bilimlerinin konu, amaç ve yöntem bakımından ayırt edici özelliklerini ortaya koymuş ve tin bilimlerine ilişkin nesnel bilginin sadece doğa bilimlerinin yöntemleri ile elde edilebileceği yolundaki pozitivist düşünceye karşı çıkmıştır (Bernstein, 2009: 164).

Dilthey'in doğa bilimleri ve tin bilimleri arasında yaptığı ayrım Sombart'ın metodolojik anlayışını şekillendirmiştir. Sombart tin bilimlerine ilişkin yöntemleri iktisat tarihine uygulayarak Dilthey'in geliştirdiği metodolojinin bir uygulayıcısı olmuştur. Böyle bir yaklaşım içinde Sombart ekonominin ekonomik anlayış (zihniyet), düzen ve teknik olmak üzere üç unsurdan oluştuğunu belirtmiştir. Ekonomik anlayış diğer bir deyişle zihniyet insanın ekonomik amaçlarını belirleyen davranışları ve kuralları ifade eder. Düzen ekonominin tabii olduğu hukuk düzeni, geleneksel düzen ve ahlaki düzen gibi nesnel kurallardan oluşur. Üçüncüsü olan teknik ise insanların ekonomik amaçlarına ulaşmak için kullandığı araçları ifade eder (Sombart, 2004: 3; Sombart, 2006: 121-3). Bu sınıflandırma ile birlikte iktisadi konularda araştırma yapan iktisat tarihçisinin ilgi alanına sadece maddi unsurlar değil, bunun yanı sıra ekonomi öznesinin bütün duyu ve inanç dünyası da girmektedir. Bu tür bir anlayış Sombart'ın kültür hayatını bütün çeşitliliği ve her devrin insanına özgü zihniyetini göz önünde bulundurarak bir bütün olarak kavrayabilmesine imkân vermiştir (Ülgener, 1941: 99-101). Böylece insan iktisadi olayların içinde pasif bir unsur olarak değil, tarihin aktif ve dönüştürücü bir gücü olarak analizin merkezine oturmuştur.

Sombart'ın ekonomik yaşamın ardındaki zihinsel unsurları ve kapitalist zihniyetin oluşumunu en detaylı bir şekilde tartıştığı eseri 1913 yılında yayınlanan *Burjuva* isimli kitaptır. Sombart'ın ekonomik yaşamın zihinsel unsurları ile kastettiği şey “...ekonomik yaşamı belirleyen ve içinde zekâ, karakter özellikleri, amaç ve eğilimler, değer yargıları gibi ekonomik bir sisteme ait insanın davranışını belirleyen ve düzenleyen bütün insani yetenekler ve ruhsal etkinlikleri” (Sombart, 2020: 17-8)dir. Sombart bunları aynı zamanda “ekonomik yaşamın tinsel unsurları” olarak da tanımlamaktadır. Sombart'a göre tinsel unsurlar, bir yanda belli bir mesleki alanla sınırlı dikkat ya da çalışkanlık, namuslu veya dürüst olma gibi özellikler ya da ekonomik girişimler esnasında ortaya çıkan hesabı kuvvetli

olma, belli bir muhasebe yöntemi uygulama gibi davranış biçimleri olabilir (Sombart, 2020: 18).

Sombart ekonomik zihniyet kavramı üzerinden ekonomik yaşamın her zaman aynı düşünce biçimi tarafından yönlendirilip yönlendirilmediği, ekonomik yaşamı belirleyen düşüncelerin bireylere, ülkelere ve dönemlere göre değişen bir şey olup olmadığı sorusuna yanıt bulmaya çalışmaktadır. Sombart'a göre bir ekonomik dönemi belirleyen şey onu egemenliği altına almış olan ekonomik sistemdir. Bu çerçevede, Sombart ekonomik yaşama özgü bir meslekle uğraşan kişilerin sahip oldukları belirli özelliklerin çözümlenebileceğini ve kazanç tutkusu, ekonomik akılcılık gibi bazı özelliklerin ön plana çıkartılarak belli bir ekonomik tipin tanımlanabileceğini ileri sürmektedir. Belli bir ekonomik zihniyetin egemen bir konuma gelmesinden söz edebilmek için söz konusu zihniyetin yaygın hale gelmesi ve ekonomik öznelerin pek çoğunun ekonomik girişimlerini yaparken bu zihniyetten esinlenmesi gerekir (Sombart, 2020: 20-3). Bu doğrultuda, Sombart Germen-Slav-Kelt halklarının tarih sahnesine çıkışlarından bu yana ekonomik zihniyetin radikal bir dönüşüme uğramış olduğunu ve kapitalizm öncesi olarak adlandırdığı zihniyetin yerini kapitalist zihniyete bırakmış olduğunu belirtir. Bu nedenle, Sombart'a göre kapitalist zihniyetin anlaşılması için öncelikle kapitalizm öncesi zihniyetin özelliklerinin ortaya konması gerekir.

3. Sombart'ın Analizinde Kapitalizm Öncesi Dönemin Zihniyetinin Temel Özellikleri

Sombart kapitalizm öncesine ait insanı doğal insan olarak nitelendirmekte ve bu insanın kapitalist toplumun insan yapısından farklı olduğuna vurgu yapmaktadır. İnsanın ekonomiye karşı tutumunun kökeninde insan ve insanın kendi ihtiyaçları bulunduğu dikkat çeken Sombart, kapitalizm öncesi dönemde her türlü ekonomik etkinliğin temelinde insani ve doğal maddi gereksinimler bulunduğunu vurgulamaktadır. İnsanın kendi gereksinimlerini toplumsal konumuna uygun bir şekilde karşılama çabası bu dönemin iktisadi faaliyetlerinin temel amacını oluşturur. Gereksinimleri toplumsal konuma uygun bir şekilde karşılama düşüncesinin Aziz Tommaso'nun (Aquiunolu) felsefesinin temel taşlarından biri olduğuna dikkat çeken Sombart, Aziz Tommaso'nun "para harcamak içindir" yolundaki tüketim odaklı anlayışının bu dönemin iktisadi mantığını ortaya koyduğunu vurgulamaktadır (Sombart, 2020: 25-6).

Kapitalizm öncesi dönemde ekonomide para kazanma amacı taşıyan ekonomik faaliyetler görülmekle birlikte oldukça istisnaidir. Bu tür davranışlar toplumun tüm ekonomik eylemlerini yönlendirebilecek ve kapitalizm öncesi ekonomik zihniyeti dönüştürebilecek düzeyde değildir (Sombart, 2020: 29-30). Diğer bir deyişle, salt kazanç anlayışı iktisadi faaliyetlerin ardındaki temel motivasyon değildir. Kazanma dürtüsünün kapitalizm öncesi dönemde iktisadi etkinlikler üzerindeki etkisi oldukça zayıftır.

Sombart'a göre bu dönemin bir diğer özelliği, hesaplama, ölçme ve rakamların doğru kullanımı ile ilgili entelektüel yetersizliktir. Sombart, hesaplama, ölçme ve kayıt tutma konusundaki bu yetersizliğin malların değişim değerleri için değil kullanım değerleri için üretilmesinden ve bu nedenle üretim ve mübadele standartlarının gelişmesi için gerekli bir motivasyonun olmamasından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Ayrıca Sombart'a göre, ekonomik öznenin ekonomik faaliyetler ile kurduğu ilişkinin geçim esasına dayanması, insanların ürettikleri nesnelere aralarında bir bağ oluşturmalarına neden olmaktadır. Böyle bir anlayışın sonucu olarak zanaatkârın öncelikli amacı gereksinimlerini karşılayacak malların en iyi şekilde üretilmesini sağlamak olmaktadır. Sombart'a göre bu dönemde para kazanma dürtüsü zayıf olduğundan malları en kısa süre içinde, olabilecek en yüksek miktarlarda üretmek için bir neden bulunmamaktadır. Önemli olan yeterince zaman ve çalışanın doğal gereksinimleri doğrultusunda olabildiğince iyi ve sağlam bir nesne üretmektir. Kapitalizm öncesi dönemde insanın kendine kolay geleni tekrarlama, öğrendiğiyle yetinme ve her türlü yeniliğe karşı duyarsız kalma gibi özellikleri ön plana çıkmaktadır. Böyle bir tutumun sonucu olarak, içinde bulunduğu toplumda kabul görmek isteyen bireyler işlerini en iyi şekilde yapmaya odaklanmakta ve mevcut biçimi değiştirmekten çok kusursuz hale getirmeye yönelerek yenilikten kaçınmaktadır (Sombart, 2020: 32-3).

İnsanın psikolojik gelişmesinin belli bir uygarlık tarafından koşullandırıldığını ileri süren Sombart, kapitalizm öncesi ekonomik yaşama ait söz konusu özelliklerin o topluma özgü zihniyeti oluşturduğunu belirtmiştir. Buna göre her devre özgü iktisadi zihniyet bireylerin iktisadi faaliyetlerinin genel çerçevesini biçimlendirmektedir. Kapitalizm öncesi dönemin zihniyetini oluşturan söz konusu özellikler geçinme esası üzerine kurulu durağan bir ekonomik yapıya neden olmuştur.

4. Sombart'ın Analizinde Kapitalist Zihniyetin Ortaya Çıkışı ve Temel Özellikleri

Sombart *Burjuva* isimli kitapta kapitalizm öncesi dönemin zihniyetini bu şekilde ortaya koyduktan sonra çok uzun bir süre bu anlayış doğrultusunda durağan bir şekilde işleyen bu toplumun nasıl dinamik bir yapıya bürünerek derin bir dönüşüm geçirdiğini araştırmıştır. Sombart bu dönüşüm sürecini kapitalist zihniyetin ortaya çıkışı ile açıklamaktadır. Sombart'a göre kapitalist zihniyetin ortaya çıkışı bütün toplumun düşünce yapısını ve eylemlerini yönlendirmiş ve büyük bir dönüşüme neden olmuştur.

Sombart kapitalist zihniyetin girişimcilik ruhu ve burjuva zihniyeti olmak üzere iki unsurdan oluştuğuna dikkat çekmektedir. Sombart'a göre, girişimcilik ruhu para tutkusu, serüven aşkı, yaratıcılık ruhu vb. gibi şeylerin bir sentezini oluştururken, burjuva zihniyeti düşünceye dayalı bir dikkat, sözlerini tartarak söyleme, akılcı bir ölçülülük, düzen ve idareli olma gibi niteliklerden oluşmaktadır (Sombart, 2020: 35). Sombart *Burjuva*'da bu özelliklerin detaylı bir analizini ortaya koymuş ve bu analiz üzerinden tarihsel süreçte kapitalist zihniyetin oluşumunu açıklamıştır.

4.1. Girişimcilik Ruhunun Ortaya Çıkışı ve Girişimcinin Özellikleri

Sombart girişimi “geniş anlamda aynı ve tek bir iradeye boyun eğen birçok insan arasında süreklilik taşıyan bir iş birliğinin uzun vadede gerçekleştirilmesi” (Sombart, 2020: 70) olarak tanımlamaktadır. Sombart girişimcilik ruhu ile “bir girişimin gerçekleştirilme aşamasında sahip olması gereken tüm ruhsal nitelikleri” kastetmektedir. Sombart'ın analizinde bir girişimcinin sahip olması gereken nitelikler şu şekilde sıralanmaktadır: (Sombart, 2020: 71).

- Planlar yapılabilecek bir kapasiteye, belli bir düş gücüne ve zihinsel özgürlüğe sahip olması gerekir.
- Bir planı gerçekleştirecek arzu ve iradeye sahip olmalıdır. Bu anlamda Sombart girişimci ile yalnızca yaratma süreciyle ilgilenen mucit arasında bir ayrım yapmaktadır. Bu anlamda, Sombart'a göre girişimci kendi ya da başkasının icatlarını hayata geçiren kişidir. Bu anlamda, ürettiği planı yaşama geçirmek girişimcinin temel özelliğidir.
- Girişimci hedeflediği planı gerçekleştirmek için düşüncelerinden vazgeçmeyen, hedeflediği amaçtan şaşmayan azimli bir kişiliğe sahip olmalıdır. Bu anlamda,

girişimcinin bir fatih gibi yoluna çıkacak bütün engelleri aşır geçme konusunda yeterince güçlü ve kararlı bir kişiliğe sahip olması gerekir. Bu kişi aynı zamanda çok cüretkâr ve girişimin başarısı için her şeyi göze alabilecek biri olmalıdır (Sombart, 2008: 70-2).

Sombart bir girişimcinin başarılı olabilmesi için her zaman onun iradesine boyun eğecek başka insanların bulunması gerektiğine işaret ederek girişimin örgütleyici özelliğine vurgu yapmaktadır. Bunun için girişimcinin belli sayıdaki insanı somut bir şey üretmek üzere bir araya getirmesi gerekir. Bu noktada, girişimcinin iyi bir örgütleyici olarak birlikte çalışacağı insanları yapılacak işe en uygun olanlardan oluşturması gerekir. Girişimci birlikte çalışacağı bu kişilerin gücü ve yetenekleri doğrultusunda yapılacak işe en yüksek katkıyı vermesini sağlamalıdır. Bunun yanı sıra, girişimci ortaklaşa yapılacak belli bir iş için bir araya getirdiği bu insanların esnek ve kolay kolay dağılmayacak bir bütün oluşturmasına; bu insanlar arasında tam bir uyum sağlamaya; gerek yatay yapılanma gerekse dikey hiyerarşinin iyi bir şekilde düzenlenmiş olmasına ve yaptıkları işler arasında mantıksal bir bağlantı olmasına dikkat etmelidir (Sombart, 2020: 72).

Sombart iyi bir girişimcinin örgütleyici olmasının yanı sıra müzakereci olması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Bu anlamda Sombart'a göre girişimci iyi bir müzakereci, iyi bir tartışma ustası iyi bir tüccar olmak zorundadır. Sombart ticaretin her zaman ve her durumda söz konusu olan şeyin alıcıyı ya da satıcıyı yapılan işin kendisi açısından karlı olduğuna ikna etmek üzerine kurulu olması nedeniyle ticaretin doğasında müzakere bulunduğuna dikkat çekmektedir. Bu özelliklerin yanı sıra, girişimcilerin başarılı olabilmek için sayı sayma, hesap ve tasarruf yapmayı bilme gibi belirli yeteneklere de sahip olması gerekir (Sombart, 2020:123-125).

4.2.Burjuva Zihniyeti

Sombart kapitalist zihniyet olarak adlandırılan şeyin oluşumunda, girişimci ruhu ve elde etme içgüdüğü ya da kazanç aşkının yanı sıra “burjuva erdemleri” olarak adlandırdığı bir takım psikolojik özelliklere de dikkat çekmektedir. Sombart kentteki her tüccarın ya da zanaatkârın burjuva özelliği taşımadığını ve burjuva niteliklerine sahip olabilmek için özel psikolojik niteliklere sahip olmak gerektiğini belirtir. Bu anlamda, Sombart'a göre burjuva toplumsal bir sınıfın temsilcisi olmaktan çok bir insan tipidir. Sombart burjuva zihniyetini ekonominin iç örgütlenmesine yönelik olan zihniyet ile ekonomik öznelerin müşteriler ve genel anlamda dış

dünya ile olan ilişkilerini düzenlemeye yönelik olan zihniyet olmak üzere iki başlık altında değerlendirmiştir. Bunlardan ilkinin düzenin kutsal ruhu ikincisini ise iş ahlakı olarak isimlendirmektedir. Düzenin kutsal ruhu her şeyden önce ekonomik davranışın akılcı hale getirilmesi, gelir ve giderler arasında akılcı bir ilişkinin kurulması gibi unsurları ifade etmektedir. Kişinin hiçbir dış zorlamaya gerek kalmadan gönüllü olarak tasarruf etmeyi amaçladığı bu zihniyette, kişi tasarruf etmeyi bir erdem olarak görür. Ekonomik davranışın akılcı hale getirilmesi ve tasarrufun bir erdem olarak görülmesinin yanı sıra kişi zamanını da akılcı bir şekilde kullanır. Bu anlamda, çaba harcamak ve kendini işine vermek de en önemli erdemlerden biri olarak görülmekte; her konuda iyice düşünmek, düzenli, kanaatkâr, titiz ve tutumlu olmak da yine iyi ve erdemli olmanın bir gereği olarak kabul edilmektedir (Sombart, 2020: 130-45).

Sombart'a göre kusursuz bir işadami aile içinde iyi bir ekonomik düzen oluşturmasının yanı sıra dış dünyaya karşı belli bir tavır ve tutuma da sahip olmalıdır. Bu tavırla ilgili ilkeler ve kuralları Sombart iş ahlakı olarak tanımlamaktadır. Bu anlamda Sombart, kapitalist ekonomi geliştikçe kendisine güvenilen, müşterilerine gerçek anlamda hizmet veren ve verdiği sözleri yerine getiren dürüst bir tüccara yönelik gereksinimin arttığından söz etmektedir. Bu anlamda, işlerini tek başına görece bağımsız bir şekilde yapan köylü ya da zanaatkârın aksine, ekonominin sözleşmeler ve anlaşmalar üstüne oturduğu ticarete başarılı olabilmek için bir takım ahlaki ilkelere dikkat edilmesi gerekir (Sombart, 2020: 146-9). Ayrıca, kapitalist düzende her türlü ticari işlemin başlangıcı ve sonunda belli bir miktar para bulunması nedeniyle hesap kitap işlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi de son derece önemlidir (Sombart, 2020: 150)⁶.

Sombart'a göre modern ekonomik zihniyetin gelişme biçimine bakıldığında bir ülkeden diğerine, bir ekonomik dönemden diğerine farklar bulunmaktadır. Bu çerçevede, burjuva

⁶ Sombart *Modern Kapitalizm* kitabında Ortaçağ'dan günümüze hesaplama işlemlerine başvurmada görülen gelişmeleri açıklamıştır. Bu anlamda Sombart ticari hesap kitabın 14. yüzyıldan Kuzey ülkelerinde ise 15. ve özellikle de 16. yüzyıldan başlayarak çok hızlı bir gelişme gösterdiğini vurgulamıştır. Sombart'a göre matbaanın gelişiminden sonra aritmetik kitaplarının sayısı hızla artmış ve böylelikle ticari hesap kitap kolaylaşmıştır. Hesap kitap işlerinin yaygınlaşmasına katkıda bulunan bir başka şey de ticari kentlerde kuruluşları 14. yüzyıla kadar giden özel okulların varlığıdır. 13. yüzyıllarda düzenli bir muhasebenin var olduğunu söyleyen Sombart 15. yüzyılda çift taraflı muhasebe sisteminin yaygın bir şekilde kullanıldığını gösteren tarihsel kayıtların olduğunu vurgulamaktadır (Sombart, 2020: 150-3).

tipinin oluşumu bir ülkede diğerinden geç ya da erken gerçekleşmiş olabilir. Bunun yanı sıra, bir ulusun, bir diğerine göre daha uzun ya da daha kısa süreyle kapitalist zihniyetin egemenliği altında kalması nedeniyle gelişme evrelerinde bazı farklılıklar ortaya çıkabilir. Bu farklılıklar, girişimcilik anlayışı, kazanç aşkı, burjuva erdemleri, hesap kitap yeteneği vb. gibi kapitalist zihniyetin yoğunluk derecesi ve somut görünüşleriyle ilgili olabilir. Kapitalist zihniyet bir halkın bünyesinde diğerine oranla daha fazla yaygınlaşmış olabileceği gibi, bir toplumsal katmandan diğerine oranla çok daha yaygın olabilir. Bütün bu olasılıklar nedeniyle burjuva zihniyetinin gelişme biçimi ulustan ulusa değişkenlik gösterebilir (Sombart, 2020: 55-6).

4.3. Modern Kapitalizmde Girişimci ve Burjuva

Sombart kapitalist zihniyeti ve bu zihniyeti oluşturan girişimci ve burjuvazinin genel özelliklerini ortaya koymuştur. Sombart'a göre söz konusu kapitalist zihniyet bir ülkeden diğerine, bir ekonomik dönemden diğerine değişiklik gösterebilir. Bu nedenle, girişimci ve burjuvazinin söz konusu davranış biçimlerini bütün kapitalist gelişme sürecine yaymamak ve her bir evre için ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Bu çerçevede, Sombart kapitalizmin başlangıcından 18. yüzyıla uzanan ve kapitalist gelişmenin ilk evreleri olarak nitelendirilebilecek dönemdeki girişimcinin modern girişimciden farklı bir zihniyete sahip olduğunu belirtir. Kapitalist gelişmenin ilk evrelerinde girişimci her ne kadar para kazanmak amacı içinde olsa da zenginliği yaşamın temel amacı olarak görmemekte ve zenginliğe yaşamla ilişkili değerlerin yaratılmasına ve korunmasına hizmet ettiği ölçüde bir önem atfetmekteydi. Ayrıca bu dönemde girişimciye dürüst yollarla elde edilen servetin anlamlı olabileceği yolunda bir düşüncenin hâkim olması ve ekonomik etkinliğin tek amacının insanların ihtiyaçlarını karşılayacak mal üretmek olarak görülmesi nedeniyle ekonomik etkinliklerin ritmi oldukça düşüktür. Girişimci açısından nitelikli mallar üretmek öncelikli amaç olup; üreticilerin büyük bir kısmı kapitalizm öncesi zanaat geleneklerine sadık olan insanlardan oluşmaktadır. Bu tür bir anlayışın sonucu olarak bu dönemde burjuvanın teknik gelişmeye yönelik tutumu da modern burjuvazininkinden farklıdır. Bir kısım insanın geçim olanaklarını kaybetmesine neden olacağı gerekçesiyle teknik gelişmeye karşı bir direnç söz konusudur (Sombart, 2020: 185-91).

Sombart modern kapitalizmin başlangıcı olarak kabul ettiği 19. yüzyılın sonunda girişimciliğin bürokratik bir hale geldiğine ve kapitalizmin ilk dönemlerinden önemli ölçüde farklılaşığına dikkat çekmektedir. Sombart'a göre modern kapitalizmde girişimcinin faaliyetlerini yönlendiren idealler değişmiştir. Bu anlamda, gereksinimlerin ön planda olduğu ve iktisadi faaliyetin tüketim odaklı olduğu eski dönemdeki aksine, modern kapitalizmde iktisadi faaliyetler kazanç elde etmek ve zenginleşmek gibi soyut idealler çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Artık girişimcinin amacı mümkün olan en yüksek kazancı elde etmektir ve eski dönemin aksine bunun bir sınırının olmadığı düşünülmektedir. Sınırsız kâr arayışı modern kapitalizmdeki girişimcileri eskisinden daha fazla fethetmek, örgütlemek, müzakere etmek, spekülasyon yapmak ve hesaplamak zorunda bırakmakta ve hesaplama işini ve akılcılığı giderek daha önemli hale getirmektedir (Sombart, 2020: 202-4).

Bu çerçevede modern girişimcinin özelliklerini aşağıdaki cümlelerle ortaya koymaktadır:

“Bunlar çalışırken en ufak bir hata yapmayan, ukalalık derecesinde düzen takıntısı olan, çok uzun süre düşündükten sonra karar verebilen, örgütleme yeteneğine sahip, pek kasıtlılık yapmayan, kusursuz bir memur ve idareci; bugün büyük bir kentin belediye başkanı, yarın büyük bir banka yöneticisi ya da genel müdürü; bugün bir bakanlık müşaviri, yarın sendika şeflerinden biri olan insanlardır”
(Sombart, 2020: 192).

Sombart'a göre, ekonomik yaşamın amacında görülen söz konusu dönüşümle bağlantılı olarak işlerin yürütülmesiyle ilgili ilkelerde de önemli bir değişim görülmüştür. Kapitalist düzenin temelinde yer alan ekonomik etkinliklerin belli bir plana ve amaca uygun olarak gerçekleştirilmesi -diğer bir deyişle akılcılaştırma- modern kapitalizmde ekonomik yaşamın bütün alanlarına yayılmıştır. Olabildiğince fazla kâr elde etmek isteyen girişimci satış hacmini artırmak ve müşteride daha fazla satın alma arzusu uyandırmak için reklam ve satış faaliyetlerine ağırlık verir. Modern kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte mümkün olan en az sayıda iş ile en büyük kazancı elde etmeyi amaçlayan eski moda girişimcinin yerine artık çok az bir kârla çok sayıda iş yapmaya çalışan yeni tip bir girişimci söz konusudur. “Büyük ciro küçük kâr” adeta bu yeni dönemin ilkesi haline gelmiştir. Kazanç elde etme amacını bütün değerlerin üstünde gören girişimciler bu amacı gerçekleştirmek için özgürlük alanının olabildiğince geniş tutulmasını talep etmekte; bu anlamda devletin ya da sendika temsilcilerinin çalışma sözleşmeleri üzerinde söz hakkına sahip olmalarına itiraz etmektedir. (Sombart, 2008: 206-9).

Sombart'a göre, kapitalist zihniyetin doğmasında etkili olan işine bağlı olma, tutumluluk, itibar, çalışkanlık, kanaatkârlık, dürüstlük gibi burjuva erdemleri modern kapitalizmde hala varlığını sürdürmekle birlikte kapitalizmin ilk ortaya çıkmış olduğu dönemdekinden çok farklı bir yere sahiptir. Bu erdemler artık kapitalist girişimcinin kişisel iradesinin bir ifadesi olmaktan çok ekonomik davranışın nesnel ilkeleri haline gelmiştir (Sombart, 2020: 210-11)⁷. Bu dönüşümle birlikte modern kapitalizmde girişimcinin karakteri ile girişimcilik karakteri arasındaki ilişki kopmuş; kapitalizmin ilk aşamasında yaygın olarak görülen girişimcinin ahlaki nitelikleri modern kapitalizmde artık bireysel girişimcinin başarı ve prestij göstergesi olmaktan büyük ölçüde çıkmıştır.

Sombart *Burjuva* isimli kitapta kapitalist zihniyeti bu şekilde tanımladıktan sonra kapitalist bir zihniyet olmadan kapitalizmin ortaya çıkmasının mümkün olmadığına dikkat çekmiştir. Ancak Sombart'a göre, kapitalizmin kendisi de kapitalist zihniyeti besleyen önemli kaynaklardan biridir. Kapitalizm gelişip ilerledikçe kapitalist zihniyet üzerindeki etkisini artırmış ve hatta zaman zaman diğer unsurlardan daha baskın olmuştur. Kapitalizm gelişip serpildikçe, zaman içinde bir kuşaktan diğerine aktarılan bir takım deneyimler ortaya çıkmış ve bu deneyimler iktisadi faaliyetin yönlendiricisi olmuştur (Sombart, 2020: 381-2).

Sombart'a göre kapitalizmin özünde var olan kendini kanıtlama ve dayatma eğilimi ekonomik örgütlenmenin kusursuz denilebilecek bir düzeye ulaşmasında en büyük rol oynamıştır. İnsan yaratımı olan bu sistem bir noktadan sonra tamamen özerk bir işleyiş biçimine sahip olmuş ve hatta zaman zaman insanın engelleme girişimlerini de saf dışı bırakmıştır. Kapitalizm geliştikçe ekonomiye akılcı bir yön verilme zorunluluğunun sonucu olarak, bu gereksinimi karşılamaya yönelik araçların geliştirilmesi ve uygulanmaya ilişkin yöntemler geliştirilmiştir. Bu çerçevede, hesap ve kitap işlemlerinin geliştirilmesi ve öğretilmesi, büyük şirketlerde çalışan memur ve işçilerin primlerle ödüllendirilmesi, işlerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesi suretiyle iktisadi hayat daha akılcı bir hale getirilmiştir (Sombart, 2020: 382-3).

⁷ Sombart, modern kapitalizmde girişimcinin kişisel ekonomi anlayışıyla kendi şirketini yönetme biçiminin artık özdeş olarak görülmekten çıktığını belirtmektedir. Buna bağlı olarak, artık modern kapitalizmde tutumluluk, ölçülülük ve kanaatkârlık gibi özellikler artık zengin girişimcinin benimsemek zorunda olduğu özellikler değildir (Sombart, 2020: 213).

Artık girişimci bu süreçte işlerini yürütebilmek amacıyla en son ve kusursuz yöntemleri neredeyse otomatik bir şekilde yaşama geçirmektedir. Artık sayma, defter tutma, hesaplama, ücretlerin miktarını belirleme, tasarruf etme, kaydetme vb. işlerin yürütülmesi daha profesyonel yöntemlerle yürütülmektedir. Sistem giderek akılcı hale gelmekte ve hiç duraksamadan her geçen gün büyüüp daha bir kusursuzlaşmaktadır. Akılcılığın egemen olması ile birlikte girişimcinin sahip olduğu kapitalist zihniyet ciddi bir değişim geçirmiştir. Girişimcinin işlerini akılcı bir şekilde yürütebilmek amacıyla elinden geldiğince yararlanmaya çalıştığı zihinsel özellikler bireysel olmaktan çıkmış; geleneksel bir yapıya bürünerek otomatikleşmiştir (Sombart, 2020: 384).

Sombart'a göre, kapitalist zihniyetin en önemli özelliklerinden biri olan rasyonalizasyonun giderek artmasının bir sonucu olarak kapitalist girişim giderek daha bürokratik bir yapıya doğru evrilecektir. Rasyonalizasyonun iktisadi hayatın her alanına sirayet etmesi ile birlikte sistemin itici gücünü oluşturan girişimcinin davranışsal özellikleri de değişecek; modern kapitalizmde girişimci giderek bir rantiyer haline dönüşerek senyörvari davranışlar sergileyecektir. Ayrıca şirketlerde artan bürokratikleşme eğilimi ve ekonomik akılcılık girişimcilik anlayışının mekanikleşmesine ve girişimcilik ruhunun giderek kaybolmasına neden olacaktır. Bütün bunların sonucu olarak kapitalist zihniyet giderek gerileyecek⁸ ve kapitalist gelişmenin sekteye uğraması kaçınılmaz hale gelecektir.

5. Sonuç

Sombart'ın iktisadi düşüncesinde zihniyetin çok önemli bir yeri bulunmaktadır. Akademik hayatının başlangıç yıllarında Marx'ın kapitalizm analizinden ilham alan Sombart Marx'ın ortaya koyduğu kapitalizm analizini bu sistemin ardındaki zihniyeti inceleyerek geliştirmek istemiştir. Zihniyetin kapitalizmin ortaya çıkışındaki rolünü açıklamak Sombart'ın eserlerinin temel odak noktasını oluşturmuştur. *Yahudiler ve Modern Kapitalizm (1911)*, *Aşk, Lüks ve Kapitalizm (1912)* ve *Burjuva (1913)* isimli temel eserlerinde insanın ahlaki ve entelektüel özelliklerinin modern kapitalizmin ortaya çıkışı üzerindeki rolünü incelemiştir. Bu eserleriyle Sombart, zihniyet, din, kültür ve ahlak vb. unsurların modern kapitalizmin yükselişinde etkili

⁸ Sombart bu süreci yaratıcı yıkım kavramı ile açıklamakta ve kapitalist zihniyetin kapitalist zihniyetin kendi yıkılışı ve ölümüne yol açacak tohumu bünyesinde taşıdığını belirtmektedir (Sombart, 2020: 396-7).

olduğunu ileri sürmüştür; maddi unsurların yanı sıra bu tür manevi unsurların da modern kapitalizmin ortaya çıkışında etkili olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çerçevede, kapitalizmin nasıl ortaya çıktığını, önceki ekonomik düzenlerden farkını ve kapitalizmin geleceğini iktisadi zihniyetin dönüşümü üzerinden açıklayan Sombart, her ekonomik devrin özelliklerinin o devre ait zihniyet göz önünde bulundurulmaksızın incelenemeyeceğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede, Sombart *Burjuva* isimli kitapta kapitalist zihniyetin nasıl ortaya çıktığını ve kapitalist öncesi zihniyetten farklarını tarihsel bir analiz ile ortaya koymuştur. Bu anlamda, kapitalist zihniyetin girişimci ruh ve burjuva zihniyeti olmak üzere iki unsurdan oluştuğuna dikkat çeken Sombart bu özellikleri ayrıntılı bir şekilde tanımlamıştır.

Sombart kapitalist zihniyetin kaynaklarını araştırırken onun oluşum koşullarının kapitalist gelişimin evreleriyle birlikte değiştiğinin altını çizmiştir. Kapitalizmin ilk aşaması ile gelişmiş modern kapitalizmdeki kapitalist zihniyetin farklı olduğuna dikkat çeken Sombart kapitalist zihniyetin de ülkeden ülkeye ve zamandan zamana değiştiğini ortaya koymuştur. Sombart'a göre kapitalist zihniyetin yükselmesi kapitalizmin gelişmesinin ardındaki temel itici güç olduğu gibi, kapitalizmin gerilemesinin de nedenini oluşturur. Kapitalizm geliştikçe akılcılığın iktisadi hayatın tüm alanlarına sirayet etmesi ile birlikte sistemin itici gücünü oluşturan girişimcinin davranışsal özellikleri de değişecektir. Ayrıca şirketlerde artan bürokratikleşme eğilimi ve ekonomik akılcılık girişimcilik anlayışının mekanikleşmesine ve girişimcilik ruhunun giderek kaybolmasına neden olacaktır. Bütün bunların sonucu olarak kapitalist zihniyet giderek gerileyecek ve kapitalist gelişmenin sekteye uğraması kaçınılmaz hale gelecektir.

Alman felsefe geleneğinin özellikle de Dilthey'in doğa bilimleri ve tin bilimleri arasında yaptığı ayrıma dayanarak ekonomik sistemin zihniyet, hukuk ve teknikten oluştuğuna dikkat çeken Sombart, bu şekilde iktisadi analiz yapılırken maddi unsurların yanı sıra bireyin iktisadi faaliyetinin ardındaki iktisadi zihniyeti de göz önünde bulundurmıştır. Böyle bir yaklaşım benimsemesi nedeniyle Sombart'ın analizinde insan, tarihsel süreç içinde pasif ve edilgen bir konumdan çıkarılarak tarihin aktif ve dönüştürücü bir gücü olarak analizin merkezine oturmuştur.

Kaynakça

- Aslan, V.U. (2020). “Değer Biçimi Çözümlemesi ya da İktisat Yanılsamasının Eleştirisi”, *Praksis*, 54, 179-202.
- Bernstein, R.J. (2009). *Objektivizmin ve Rölativizmin Ötesi: Bilim, Hermenotik ve Praxis* (Çev. F. Yılmaz), İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Bozkurt, N. (2008), “Kant Felsefesine İlişkin Notlar”, içinde Kant, İstanbul: Say Yayınları.
- Chaloupek, G. (1995). “Long-Term economic perspectives compared: Joseph Schumpeter and Werner Sombart”, *The European Journal of the History of Economic Thought*, 2 (1): 127-49.
- Epstein, M. (1909). “Translator’s Introduction”, (v-ix) içinde Sombart, W. (1909). *Socialism and The Social Movement*. London and New York: J.M. Dent and Co, E. P. Duttona and Co.
- Hodgson, G. (2006). “Editorial Introduction” içinde “Economic Theory and Economic History (1929) Werner Sombart (1863-1941), *Journal of Institutional Economics*, 2, 109-11.
- Kant, I. (2008). “Katkısız (Salt Duru) Aklın Eleştirisi” içinde Kant (Çev. N. Bozkurt), Ankara: Lotus Yayınevi.
- Michaelides, P.G. ve Milios, J.G. (2009), “Joseph Schumpeter and The German Historical School”, *Cambridge Journal of Economics*, 33, 495-516.
- Özlem, D. (2017). *Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul: Notos Kitap.
- Prisching, M. (2015). “Understanding inescapable modernization: Werner Sombart and Joseph Schumpeter”, *J Evol Econ*, 25: 185-96.
- Raphael, F. (1990). “Interpretative Sociology and Axiological Neutrality in Max Weber and Werner Sombart”, *Cultural Dynamics*, 3 (2): 173-89.
- Rüstow, A. (1941). “Sombart’ın Kapitalizm Telakkisi ve Tarihçi Mektebin İلمي Hedefleri”, (Çev. S. Ülgener), *İÜİFM*, 3 (1-2), 79-94.
- Sert, M. (2021). “Sombart ve Kadro Yeniden”, *Mülkiye Dergisi*, 45 (3), 667-697.
- Sombart, W. (1909). *Socialism and The Social Movement*. London and New York: J.M. Dent and Co, E. P. Duttona and Co.
- Sombart, W. (2004). *Dünya Görüşü Bilim ve Ekonomi* (Yayına Hazırlayan: Tarih Akgeçici), İstanbul: Çizgi Yayıncılık.

Baş Dinar, G., (2022). Werner Sombart'ın İktisadi Düşüncesinde Kapitalist Zihniyetin ve Girişimcilik Ruhunun Ortaya Çıkışı. *Politik Ekonomik Kuram*, 6(2), 454-472.

Doi:10.30586/pek.1209425

Sombart, W. (2006). "Economic Theory and Economic History, *Journal of Institutional Economics*, 2, 109-125.

Sombart, W. (2016). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm*. (Çev. N. Aça), Ankara: Pharmakon.

Sombart, W. (2019). *Yahudiler ve Modern Kapitalizm*. (Çev. S. Gürses), İstanbul: Küre Yayıncılık.

Sombart, W. (2020). *Burjuva*, (Çev. O. Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Ülgener, S. (1941). "İktisat Felsefesi" Tarihinde Sombart'ın Yeri ve Şahsiyeti". *İÜİFM*, 3 (1-2), 95-115.

Weber, M. (2013). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (Çev. M. Köktürk). Ankara: Bilge Su Yayıncılık.

Yılmaz, F. (2009). *Rasyonalite İktisat Özelinde Bir Tartışma*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Politik Ekonomik Kuram Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Ethics Statement: The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, Politik Ekonomik Kuram has no responsibility and all responsibility belongs to the authors of the study.